

АКТИВНІ ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПРЕФІКСОЇДНІ ТА ПРЕФІКСАЛЬНІ ДЕРИВАТИ

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові на матеріалі ЗМІ. Розглядається питання деривації слів, утворених префіксоїдами та префіксами. Наголошено, що префіксоїдні та префіксальні деривати завдяки особливостям своєї словотвірної структури здатні оперативнo й максимально адекватно номінувати нові явища й процеси. Визначаються й аналізуються причини, якими зумовлена активізація способів словотворення, що продукують ці лексеми.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, префіксоїдні деривати, префіксальні деривати.

Серед найбільш активних дериваційних процесів у сучасній українській мові – продукування слів, утворених префіксоїдами та префіксами. Вивченню цих номенів в українській морфеміці та дериватології присвячено чимало праць. Особливо добре обстежені префіксальні деривати (В. С. Ільїн [3], В. М. Русанівський [9], Н. Ф. Клименко [5 – 7], К. Г. Городенська [1; 2]). Меншою мірою досліджені композитоїди (термін О. О. Селіванової) – лексеми, утворені афіксоїдами – префіксоїдами та суфіксоїдами (В. М. Русанівський [9], Н. Ф. Клименко [5 – 7], К. Г. Городенська [1; 2]). Пояснюється це особливістю префіксоїдів та суфіксоїдів як морфем перехідного типу. Чимало питань, пов'язаних із дослідженням афіксоїдів належить до дискусійних і потребують подальшого глибокого вивчення. Так, напр., існує певна термінологічна невизначеність щодо називання цих морфем. Афіксоїди не мають спеціального позначення при визначенні морфемної структури слів: їх виокремлюють як кореневі морфемі або ж як відповідні афікси залежно від того, до яких морфем вони більш близькі за своїми ознаками. Проблемним є визначення ступеня десемантизації морфем перехідного типу, з чим безпосередньо пов'язане розрізнення корневих морфем у складних словах, афіксоїдів та відповідних префіксів і суфіксів. Як правило, визначення статусу цих морфем відбувається суб'єктивно, оскільки чітких критеріїв, за якими можна було б з'ясувати, на якому саме етапі переходу перебуває морфема, не існує [12, с. 41 – 42]. Безперечно, усі ці питання є актуальними й важливими для вивчення морфемно-словотвірної системи української мови і потребують необхідного опрацювання в **перспективі**.

Мета нашої статті – дослідження активізації продукування лексичних одиниць за допомогою префіксоїдів та префіксів як однієї із закономірностей розвитку сучасного процесу словотворення в українській мові. Об'єкт вивчення – сучасний процес словотворення в українській мові. Предмет нашого аналізу – зростання продуктивності творення префіксоїдних та префіксальних похідних одиниць як важлива ознака дериваційного процесу. Своє завдання вбачаємо в тому, щоб довести, що творення префіксоїдних та префіксальних лексем є однією з найбільш яскравих ознак сучасного дериваційного процесу в українській мові, а також з'ясувати, якими причинами зумовлена активізація продукування слів цими

шляхами. У дослідженні використано описовий та функціональний методи, а також елементи морфемного та словотвірного аналізу. Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається актуальним. Його дослідження дозволяє фахівцям прогнозувати, що чекає на мову в майбутньому, яким буде її подальше функціонування.

Спостереження показують, що важливою закономірністю розвитку сучасного українського словотворення є активне продукування поруч зі складними словами, про які ми писали в одному зі своїх досліджень [11], лексем, утворених префіксоїдами та префіксами. Похідні слова, утворені афіксоїдами – кореневими з походження морфемами, що функціонально зблизилися з префіксами (префіксоїди) та суфіксами (суфіксоїди), дуже близькі за своїми семантико-словотвірними ознаками до юкстапозитів та композитів. До слово- та основоскладання за своїми структурно-словотвірними ознаками прилягає також префіксація. В. М. Русанівський наголошує, що неперехідного бар'єра між префіксацією і словоскладанням немає [9, с. 231]. Н. Ф. Клименко слушно зауважує, що префіксація у всіх частинах мови посідає у словотворі проміжне місце між морфемним (афіксальним) словотвором і словоскладанням [5, с. 15]. Ця думка ґрунтується на тому, що між приєднаннями і префіксами існує генетичний зв'язок, який позначається на кореляції їх семантики й у сучасній мові [9, с. 229].

Спробуємо з'ясувати, які причини зростання активності творення префіксоїдних та префіксальних лексем в українській мові нині.

Основним середовищем активного продукування лексичних одиниць виступає публіцистичний та розмовний стиль. Важливе місце в цьому належить спілкуванню в Інтернеті. Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. Усе зазначене робить мас-медіа важливим джерелом з погляду дослідження мовних процесів [11, с. 126].

Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють утворенню багатьох нових слів. Словотвірна імпровізація – одна з найхарактерніших рис сучасного дериваційного процесу. Поява нових слів зумовлена двома основними причинами: одна з них – необхідність якнайточніше та якнайшвидше номінувати предмет, явище, дію, процес тощо, які не мають назви, друга – прагнення до мовної компресії. Спонтанність мовлення сприяє вияву індивідуальності, творчої особистості. Відсутність цензури, відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося в громадян, зокрема в журналістів, у зв'язку з бурхливими соціально-політичними змінами в українському суспільстві, матеріалізувалося у процесі словотворчості [12, с. 126]. Його наслідком є поява багатьох потенційних та okazіональних утворень, серед яких значна кількість композитоїдів та префіксальних утворень. Напр.: *аквафермер, антиобшорний, антирекорд, антирейтинг, антипереможці, антишашилик, біокотел, біорізноманіття, арт-директор, арт-десант, арт-кафе, арт-психолог, арт-форум, арт-ярмарок, відеосповідь, гіперактивність, гіпердіагностика, гіперенергетичний, гіперкрадіжка, гіпермотивація, гіперопіка, гіпоопіка, гіперсандвіч, гіперчутливість, дегонтаризація, деобшоризація, екомобіль, екосумка, екс-боєць, екс-українець, екс-урядовиця, інтерфест, квазіармія, квазіеліта, квазіінформування, квазіментальність, квазімонархічний, квазіреспубліка, квазіреформатор, кіноспадок, лжереальність, максторгівля, мегадім, мегапозитивний, мегааргументи, мегамарш, мегаустановка, міні-вибори, міні-ГЕС, міні-саміт, мононаціональний, монорелігійний, моносалон,*

мультиартист, мультидисциплінарний, мультикультурний, мультимедійний, мультимовний, необільшовик, післясмак, постмортальний, постсовковий, посттоталітарний, псевдоармія, псевдобанкомат, псевдобрати, псевдоволонтер, псевдодвері, псевдоеліта, псевдозамінування, псевдомайдан, псевдопіар, псевдопрацівник, псевдореспубліка, псевдореформатор, псевдореформи, псевдотериторіальний, ретрозалізниця, ретромайданчик, ретромашина, ретропотяг, ретротранспорт, самоідентифікатор, самопіар, самореклама, сантабайкери, співгромадяни, співфінансувати, суперавангардний, суперзлочинець, суперкомп'ютер, суперінтелектуальний, супермерседес, супернегативний, суперпокупець, супертеатр, суперфаворит, ультрамарафон, телемедицина, топ-десятка, топ-красуня, топ-менеджмент тощо. Лексеми, утворені суфіксоїдами: *бібліобус, електробус, шенгенбус, георгієносець, грантофобія, карцерофобія, джаззумен, джазчїлдрен, зрадофіли, києвофобія, корупціогенний, мандатносець, медіатека, родознавець, полісзумен, путіномобіль, путінофіл, путінофоб, сінемафіли, шопоманія, шпигуноманія* тощо.

До найпродуктивніших префіксоїдів та префіксальних афіксів належать такі морфеми, як: *анти-, арт-, віп-, де-, екс-, квазі-, мега-, мульти-, недо-, пост-, про-, псевдо-, ре-, само-, спів-, супер-, топ-* тощо. Це, як правило, запозичені префіксоїди та префікси, які використовуються при творенні іменників та прикметників. Відбувається їх поєднання з твірними словами, з якими раніше вони не взаємодіяли, чим забезпечується номінація нових фактів дійсності та формування понять про них. До цих афіксів належать як давно запозичені, так і ті, що з'явилися в українській мові пізніше. Чимало з них вступають між собою, а також з питомими українськими морфемами в синонімічні відношення. Пор., напр.: *псевдо-, квазі-, лже-* (*псевдоармія, псевдореволюціонер, псевдореформатор, псевдомайдан, псевдоконсульство, псевдопредставництво, псевдонауковець, квазіармія, квазіеліта, квазіреволюціонер, квазіреформатор, квазіреволюція, квазімонархічний, лжевчений*); *мульти-, полі-, багато-* (*мультимовний, мультимедійний, мультиартист, мультидисциплінарний, мультикультурний, поліфункціональний, багатоконфесійний*); *мега-, супер-, ультра-* (*мегапозитивний, мегамарш, мегатвір, мегааргументи, меганастрій, мегаважливо, супернегативний, суперінтелектуальний, супершок, супермерседес, ультрамарш*) тощо. У цьому синонімічному різноманітті простежується процес відбору мовцем потрібного словотворчого засобу.

Зростає також продуктивність деяких суфіксоїдів, головним чином, запозичених. Серед них, напр., такі морфеми, як: *-знавець, -лог, -фоб, -ман, -маній-, -фобій-*. Напр.: *родознавець, успіхолог, галичанофоб, націєфоб, дієтоман, кіноман, орендоманія, рейтингоманія, шпигуноманія, ісламофобія, ринкофобія* тощо. Утім, вони суттєво поступаються своєю словотворчою активністю перед префіксоїдами і їх продуктивність не є показовою для сучасного дериваційного процесу, що має своє пояснення. Значення префіксальних афіксів абстрактніше від значення кореневих морфем, але завжди більш конкретне порівняно зі значенням суфіксів. Префіксоїди та префікси на противагу суфіксоїдам та суфіксам не мають тих формальних перешкод при сполученні з твірною базою, які мають останні. Звідси можна припустити, що саме ці ознаки префіксів є однією з причин того, що продуктивність творення слів префіксами та префіксоїдами в сучасній мові значно вища від творення похідних лексем суфіксоїдами та суфіксами. Префіксальні та префіксоїдні деривати більш ефективно номінують нові поняття.

Оскільки префіксоїдні та префіксальні утворення за своїми семантико-словотвірними ознаками дуже близькі до складних слів, то вони, як і юкстапозити та композити, мають властивість більш повно виражати нові поняття. У них

поєднуються стислість і семантична насиченість, проявляється економія мовних засобів [8, с. 163]. Завдяки особливостям своєї структури ці деривати легко поєднують у своєму значенні, на перший погляд, семантично несумісні складники, даючи життя новим поняттям. Нерідко префіксоїди та префікси корегують, уточнюють, підсилюють, а то й характеризують, оцінюють те, що названо твірним словом, до якого приєднується. У процесі деривації взаємодія префіксоїдів та префіксів з твірною базою лише зрідка супроводжується морфологічними змінами. Це, як правило, зміна наголосу в похідному утворенні. Відсутність формальних обмежень виступає важливим чинником, який сприяє продуктивності творення префіксоїдних та префіксальних дериватів. Перелічені ознаки префіксоїдів та префіксів роблять їх зручним інструментом, який дозволяє мовцеві за певної необхідності реагувати миттєвою словотворчістю. Цими властивостями означеного масиву слів зумовлене значне зростання продуктивності способу складання та префіксального способу словотворення в мові в перехідні періоди історичного розвитку суспільства.

Одна із ознак мови ЗМІ – повсякденність. Префіксоїдні та префіксальні словотвірні номени, зафіксовані в мовленні Першого каналу українського радіо, спрямовані на відображення щоденної політичної та економічної ситуації в країні та світі, подій, пов'язаних з освітою, наукою, охороною здоров'я, культурою, діяльністю церков різних конфесій, спортом тощо. Особливе місце посідає висвітлення інформації про стан проведення АТО на Сході України, а також усього, що з нею пов'язано [12, с. 128]. Функція префіксоїдних та префіксальних дериватів, значна частина яких є новоствореними словами-одноденками, полягає не лише в тому, щоб якнайточніше номінувати те чи інше явище, подію, процес, причетність до них відомих політичних та громадських діячів тощо, але й дати їм певну оцінку. Пор., напр., деякі утворення з префіксом *недо-*: *недоєвропа* (про Україну з її проблемами та негараздами), *недопрезиденти* (про В. Ющенка та В. Януковича), *недогітлер* (про В. Путіна), *недовідставка* (подання у відставку з посади прем'єр-міністра А. Яценюка та домовленість з депутатами Верховної Ради про те, щоб вони не голосували за цю відставку), *недопредставництво* (про уповноважених учасників переговорів у Мінську щодо подій на Сході України), *недобудівництво*, *недорекострукція* (про будівництво, реконструкцію, які так і не вдалось завершити), *недосуржик* (про мовлення, яке містить не більше 25 – 30% елементів іншої мови), *недочоловік*, *недожінка* (про ставлення до дітей і проблеми виховання) тощо. Усі ці слова вказують на неповноту вияву значення тих іменників, якими вони мотивуються, характеризуються незвичністю, експресивністю, емоційним забарвленням, мають прив'язаність до певного контексту, мовленнєвої ситуації. Цікавий також з цього погляду субстантивований дієприкметник *недовбитий* (про В. Ющенка). Дієприкметник, який вказує на абсолютну ознаку за дією, поєднуючись з префіксом *недо-* зі значенням неповноти вияву дії, якнайточніше передає сутність суперечливої історії смертельного отруєння экс-президента та його одужання.

У сучасній мові спостерігається збільшення кількості запозичених афіксоїдів, зокрема префіксоїдів, які формуються на базі препозиційних та постпозиційних частин складних слів. Напр.: *арт-* (*арт-кафе*), *бліц-* (*бліцтур*), *гала-* (*гала-концерт*), *євро-* (*євродама*), *прес-* (*прес-кар*), *ток-* (*ток-шоу*), *топ-* (*топ-наречена*), *шоп-* (*шоптур*); *-вумен* (*бізнесвумен*), *-чілдрен* (*джазчілдрен*) тощо. Масив цього виду морфем у сучасній українській мові дуже значний. Усього за «Інверсійним словником української мови» фіксується 362 префіксоїди і 15 суфіксоїдів [4, с. 779 – 780]. Нині їх уже значно більше. Префіксоїди та суфіксоїди, які перебуваючи у

процесі розвитку в напрямку від кореневої морфеми до афіксальної, поступово змінюють свій статус, – дуже продуктивне джерело поповнення фонду префіксів та суфіксів.

Узагальнюючи вищевикладені міркування, можна стверджувати, що активізація процесу творення слів за допомогою префіксоїдів та префіксів є результатом відображення взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Саме лексеми, утворені префікоїдами та префіксами, поруч зі складними словами (юкстапозитами, композитами, у першу чергу, та абрєвіатурами) завдяки особливостям своєї семантико-словотвірної структури здатні оперативнo й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються. Нерідко названі деривати є ключовими словами, які акумулюють і репрезентують інформацію про певні події. З цього погляду вони також становлять значний інтерес. Перспективу дослідження композитоїдів та префіксальних утворень, окрім уже вище названих напрямів їх вивчення, становить визначення механізмів номінації, на яких вони ґрунтуються. На цій основі виникає можливість простежити втілення в мові особливостей національного менталітету та роль у ній глобалізаційних процесів, що, у свою чергу, дозволяє впливати на вектор розвитку мови, на рівні державної політики дбати про її безпеку.

Література

1. *Городенская Е. Г.* Аффиксоиды украинского языка / Е. Г. Городенская // Проблема статуса деривационных формантов. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1989. – С. 86 – 94.
2. *Городенська К. Г.* Про префікси і префіксоїди в українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 36 – 41.
3. *Ільїн В. С.* Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн // Мовознавство. – 1953. – Т. 9. – С. 59 – 70.
4. Інверсійний словник української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. – К. : Наук. думка, 1985. – 811 с.
5. *Клименко Н. Ф.* Морфологічна будова композитів / Н. Ф. Клименко // Морфологічна будова сучасної української мови. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 5 – 54.
6. *Клименко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1973. – 186 с.
7. *Клименко Н. Ф.* Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с.
8. *Потиха З. А.* Современное русское словообразование : пособ. для учителя / З. А. Потиха. – М. : Просвещение, 1970. – 384 с.
9. *Русанівський В. М.* Префіксальний словотвір / В. М. Русанівський // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 228 – 284.
10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. *Хрустик Н. М.* Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова / Н. М. Хрустик // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2016. – С. 123 – 125.

12. Хрустик Н. М. Сучасна українська мова. Морфеміка. Словотвір : підручник / Н. М. Хрустик. – Одеса : Фенікс, 2015. – 270 с.

Referenses

1. Gorodenskaya, Ye. G. (1989), *The prefixoides in Ukrainian language* [Affiksoidy ukrainskogo yazyka, Sbornik nauchn. trud. : Problemy statusa derivatsionnykh formantov], DVO AN SSSR, Vladivostok, pp. 86 – 94.

2. Horodenska, K. H. (1986), *Concerning the prefixes and prefixoides in Ukrainian language* [Pro prefiksi i prefikcoidi v ukrains'kiy movi, Movoznavstvo], No 1, pp. 36 – 41.

3. Ilyin, V. S. (1953), *The prefixes in the modern Ukrainian language* [Prefiksi v suchasniy ukrains'kiy movi, Movoznavstvo], v. 9, pp. 59 – 70.

4. *The inverted vocabulary of Ukrainian language*, ed. by S. P. Bevzenko (1985), [Inversiynyi slovník ukrains'koi movi], Nauk. dumka, Kyiv, 811 p.

5. Klymenko, N. F. (1975), *The morphological structure of composite words* [Morfologichna budova kompozitiv, Monographiya : Morfologichna budova suchasnoi ukrains'koi movi], Nauk. dumka, Kyiv, pp. 5 – 54.

6. Klymenko, N. F. (1973), *The system of word-building with affixes in modern Ukrainian language* [Sistema afiksalnogo slovotvorenniya suchasnoi ukrains'koi movi], Nauk. dumka, Kyiv, 186 p.

7. Klymenko, N. F. (1984), *The word-building structure and semantics of complex words in modern Ukrainian language* [Slovotvorcha struktura i semantika skladnikh sliv u suchasniy ukrains'kiy movi], Nauk. dumka, Kyiv, 251 p.

8. Potikha, Z. A. (1970), *The modern Russian word-formation* [Sovremennoe russkoe slovoobrazovanie], Prosveshchenie, Moscow, 384 p.

9. Rusanivskiy, V. M. (1979), *The word-formation with prefixes* [Prefiksalniy slovotvir, Monographiya : Slovotvir suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movi], Nauk. dumka, Kyiv, pp. 228 – 284.

10. Selivanova, O. O. (2006), *Modern linguistics : terminological encyclopedia* [Suchasna lingvistika : terminologichna entsiklopediya], Dovkillya-K, Poltava, 716 p.

11. Khrustyk, N. M. (2016), *Active processes of word-formation in modern Ukrainian language : complex words* [Aktivni protsesi slovotvorenniya v suchasniy ukrains'kiy movi : skladni slova, Zbirnik naukovikh prats': slov'yans'kiy zbirnik], Bukrek, Chernivtsi, No 20, pp. 123 – 135.

12. Khrustyk, N. M. (2015), *The modern Ukrainian language. Morphemics. Word-formation* [Suchasna ukrains'ka mova. Morphemika. Slovotvir], Fenix, Odesa, 270 p.

Н. М. Хрустык,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка*

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРЕФИКСОИДНЫЕ И ПРЕФИКСАЛЬНЫЕ ДЕРИВАТЫ

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке на материале СМИ. Рассматривается вопрос деривации

слов, образованных префиксоидами и префиксами. Отмечено, что префиксоидные и префиксальные дериваты благодаря особенностям словообразовательной структуры способны оперативно и максимально адекватно номинировать новые явления и процессы. Анализируются причины активизации способов словообразования, которыми продуцируются эти слова.

Ключевые слова: развитие украинского языка, СМИ, активные процессы словообразования, префиксоидные дериваты, префиксальные дериваты.

N. M. Khrustyk,
Odesa National I. I. Mechnikov University,
Ukrainian Language Department

THE SEMIPREFIXAL AND PREFIXAL DERIVATIVES AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION

The article is devoted of the question of studying semiprefixal and prefixal derivatives as an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. The author proves of this problem being adequate, actual and perspective. The semiprefixal and prefixal words in derivation of different years outlined and defined in works by V. S. Ilyin, V. M. Rusanivskyi, N. F. Klymenko, K. G. Gorodenska and other.

The **purpose** of our research is to study semiprefixal and prefixal words as an active modern trend of the Ukrainian language in derivation. The **object** of the research is proper functioning derivation of the Ukrainian language. The **subject** of our research is semiprefixal and prefixal derivatives as an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. To teach the aim we should solve such **problems**: outline the semiprefixal and prefixal words as an active modern trend of the Ukrainian language in mass media; to study characteristic of this trend development and what causes their formation.

Methodology. The descriptive method, continuous sampling method, the method of morphemic and derivational analysis are used.

Results. The semiprefixal and prefixal words are a main modern trend development of the Ukrainian language in derivation.

Key words: functioning of the Ukrainian language, mass media, an active trends development in derivation, semiprefixal derivatives, prefixal derivatives.